

Kosovsko vprašanje – zablode in zlorabe

(Pripombe h »kritičnemu« prikazu knjige Nijaza Dizdarevića** »Albanski dnevnik«)

Celotna vsebina zapisa dr. Mitra Miljanovića o knjigi Albanski dnevnik dokazuje, kako na mestu je bila bojazen avtorja dnevnika, da utegne njegova objava in uvodno besedilo v njem nekomu služiti za zlorabo. Ta bojazen je avtorja – kot sam pravi – dolgo časa odvrčala od samega razmisleka, da bi se lotil pisanja zapiskov iz časa bivanja v Albaniji tik pred koncem vojne. »Kritični« prikaz dr. Mitra Miljanovića je očiten dokaz o upravičenosti te avtorjeve bojazni. Dr. Mitar Miljanović sicer trdi, da ne gre Dizdarevićevega dnevnika soditi »iz današnje jugoslovanske pozicije«, pa vendar je ena temeljnih značilnosti kritičnega prikaza knjige prav v tem, da še kako izhaja iz današnje »jugoslovanske« (beri: srbske) pozicije.

Dr. Miljanović začne že na samem začetku svojega prikaza hudo oštevati avtorja, ker je albansko osvobodilno gibanje v dnevniku imenoval »naš pokret«. Kakšna zabloda! Niti z »znanim jugoslovanskim revolucionarnim idealizmom« – se huduje jezni kritik – se ne more opravičiti dejstva, da »Dizdarević albansko gibanje v svome dnevniku naziva ‚naš pokret‘«. Narobe, po sodbi in trdnem prepričanju recenzenta albansko osvobodilno gibanje ni moglo biti niti »za jotu« bolj »naše« kot katerokoli drugo osvobodilno gibanje na Balkanu. Potem pa se kritik postavi na zgodovinsko distanco, da bi izpovedal svojo »zgodovinsko« resnico: jugoslovansko osvobodilno gibanje je zares verovalo v skupne cilje, toda albansko gibanje je bilo tisto, ki se je že od 1941. leta samo delalo (v izvorniku: glumilo), da v to veruje, v resnici pa je šlo v pravem pomenu besede za protijugoslovanske cilje in interese.

Taka povsem iz trte zvita trditev, ki nima nikakršnega potrdila v zgodovinskem dogajanju tistega časa, ni zato le grobo izkrivljanje zgodovinskih dejstev, se pravi resnice, pač pa je tudi žaljivo natolcevanje zoper celotno osvobodilno gibanje enega izmed sosednjih narodov, v tem primeru albanskega. Hkrati je taka trditev tudi žalitev tedanjega vodstva jugoslovanskega osvobodilnega gibanja in vseh njegovih predstavnikov, ki so prihajali v Albanijo z namenom prenašati albanskemu vodstvu izkušnje našega boja proti okupatorju in graditve nove oblasti. V Albanijo so zapovrstjo prihajali s takimi nalogami zvečine kadri črnogorske narodnosti – od Miladina Popovića in Dušana Mugoše, Milovana Djilasa, Blaža Jovanovića, Svetozarja Vukmanovića-Tempa, in med temi sta bila tudi – poleg drugih – Velimir Stojnić kot vodja jugoslovanske vojne misije in njen sekretar Nijaz Dizdarević. Za vse te ljudi in za vodstvo jugoslovanskega osvobodilnega gibanja, ki jih je poslalo v Albanijo, je Miljanovićevo sodba o tem, da je albansko vodstvo samo »glumilo«, da veruje v skupne cilje, v resnici pa vodilo od vsega začetka protijugoslovansko politiko, hudo žaljiva, saj daje razumeti, kako je bilo jugoslovansko vodstvo ne le

* Drago Košmrlj je bil v Albaniji od leta 1946–47 kot profesor srbohrvaščine v Džirokastru. Leta 1947–49 je bil na jugoslovanskem poslanstvu v Tirani svetnik za kulturne odnose in hkrati odpravnik poslov poslanstva. V Albaniji je doživel resolucijo IB.

** Nijaz Dizdarević je bil rojen leta 1920 v Fojnici v Bosni. Šolal se je v Sarajevu in končal Univerzo v Beogradu. Jeseni 1941. je vstopil v NOV, kjer je imel vse do odhoda v Albanijo avgusta 1944 vrsto političnih in partijskih funkcij. Po osvoboditvi je služboval na veleposlanstvu v Ankari, pozneje je bil veleposlanik SFRJ v Bagdadu, Alžiru in v Parizu. Deset let (od 1976–1986 je bil član CK ZKJ, leta 1985 se je upokojil.

naivno, pač pa močno zaplankano, da ni bilo sposobno sprevideti albanskih namer.

Če bi dr. Miljanović skozi količkaj objektivna očala in samo s trohico volje po resnici prelistal Dizdarevičev dnevnik, bi moral, na primer, na strani 33 uzreti ugotovitve, da sta se »naši dve gibanji (t.j. jugoslovansko in albansko) v tistem času skorajda identificirali, ko smo se bojevali ne le skupaj, temveč drug za drugega«. Dizdarevič dopušča celo verjetnost jugoslovanskega vmešavanja v albanske zadeve, pa pri tem navaja primer Miladina Popovića, ki se je (skupaj z Dušanom Mugošo) najbolj »vmešaval« v odločitve albanskega vodstva in je celo stalno oz. pogosteje sodeloval pri sprejemanju sklepov skupaj s Tarasom (Enverom Hoxho), kot mnogi člani najožjega vodstva.

Še drugo, morda za takratne razmere in ozračje v odnosih med jugoslovanskim in albanskim osvobodilnim bojem pomembno dejstvo, ki še kako odločno pobija trditev o protijugoslovanski usmerjenosti albanske strani, je bila konkretna pojavna oblika široko razprostranjene ideje v Albaniji o državni združitvi. »Moram reči – piše Dizdarevič (str. 37) – da sem bil, ko sem poslušal ta pogosta vprašanja (o združitvi, op. D. K.) od Albancev, v začetku presenečen, ker tam, odkoder sem prišel, pa tudi v sami misiji, se o tem sploh ni govorilo niti razmišljalo.«

Avtor na prej citirani strani pripoveduje, kako so ga od prvega dne, ko je stopil na albanska tla, Albanci, borci, domoljubi in voditelji spraševali, kdaj se bomo združili v eno državo. »Bil sem iznenaden spričo navzočnosti ideje o zedinjenju Albanije in Jugoslavije... ideja o priključitvi Albanije k Jugoslaviji ima široko popularnost«, je zapisal avtor v svoj dnevnik na strani 39. Vse take ugotovitve pisec kritike dr. Miljanović previdno preskoči, ker pač ne gredo v njegov kalup gledanja na vse, kar spominja na Albanijo.

Še posebej pa se dr. Miljanović prijema za glavo ob ugotovitvi, da Velimir Stojnić še leta 1988 (ko je pisal uvodne besede k »Albanskemu dnevniku«) ne ve za protijugoslovansko bujansko konferenco. Ta konferenca je postala za vse srb-ske nacionaliste ena pglavitnih preganjavic, vir nekakšnega prastrahu pred albanskim »nacionalizmom, separatizmom, terorizmom« in kolikor je še takih in podobnih oznak. Bujanska konferenca naj bi sprejela – tako trdi dr. Miljanović – »antikomunistični in separatistični program, ki se od tedaj (se pravi od leta 1943/44) do danes kontinuirano, z občasnim taktičnim odstopanjem, uresničuje«.

Bujanska konferenca

Predvsem si moramo biti ob omembi bujanske konference na jasnem glede nekaterih temeljnih dejstev. Prvo je to, da bujanska konferenca tistikrat, ko so jo voditelji kosovskega avtonomnega narodnoosvobodilnega odbora priredili, še daleč ni mogla in tudi ni pomenila tolikšnega bavljenja, kot ga je pomenila pozneje in ga še danes. Drugo dejstvo pa je to, da so kosovski Albanci, pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja, verjeli v geslo o samoodločbi narodov. Vedeli so za teheransko in moskovsko konferenco, ki sta obe zagotavljali, da bodo narodi po vojni lahko uresničevali to načelo. Dobro so tudi vedeli, kaj se dogaja na drugem koncu Jugoslavije, v Slovenskem primorju in Istri, kjer se je tisti čas že uresničevala izražena ljudska volja o priključitvi k Jugoslaviji oziroma matičnemu narodu. Želja kosovskih Albancev, da se priključijo k matični domovini, je bila prav tako razumljiva in naravna kot vsaka podobna želja delov nekega naroda v drugih državah.

Še toliko bolj je bila razumljiva težnja kosovskih Albancev, da se združijo z matično domovino, ker so v stari Jugoslaviji in še poprej v Srbiji preživeli težka obdobja pregonov, krivic, zatiranja, nasilnega izseljevanja itn. Albanci na Kosovu so bili v predvojni Evropi in tudi v stari Jugoslaviji edina manjšina brez sleherne pravice do lastnih šol, uporabe jezika in podobno. Okupator Jugoslavije je zanje pomenil v resnici osvoboditev izpod jugoslovanske okupacije.

O vprašanju o povojni pripadnosti Kosova je dejansko začel razpravo delegat CK KPJ pri CK KPA Miladin Popović, najprej v pismu Ivanu Milutinoviću 29. julija 1943 (glej Tito, Zbrana dela, knj. 18, 1986, str. 122). Miladin Popović je povedal svoje mnenje, da morata »tako albanska kot jugoslovanska partija spremeniti njuna dosedanja stališča do Kosova in Metohije. Najti je treba rešitev o ureditvi vprašanja Kosova v celoti.«

Na konferenci oblastnega NOO, ki je potekala zadnji dan decembra 1943 in prve dni januarja 1944 v vasi Bujani na ozemlju Albanije (meje takrat seveda ni bilo), je bilo navzočih 49 od 61 povabljenih delegatov. Med njimi je bilo 41 Albancev, 7 Srbov in Črnogorcev (5 drugih povabljenih Srbov ni moglo priti) ter 1 Musliman. Med Albanci je bilo 10 državljanov Albanije. Velja omeniti, da sta bila na konferenci navzoča tudi sekretar oblastnega komiteja partije Pavle Jovičević in član Mita Miljković. Resolucija, ki so jo – kljub različnim stališčem – sprejeli soglasno, omenja, da so bili na njej navzoči predstavniki vseh krajev Kosova in Metohije, Šiptarji, Srbi in Črnogorci, nacionalisti, komunisti, mladinci, predstavniki vojske, članice AFŽ in drugi. Nihče ni tedaj ne s srbske ne s črnogorske strani štel resolucije za protijugoslovansko in separatistično. Potrebno jo je zato jemati kot enega izmed dogodkov v razvoju osvobodilnega gibanja na Kosovu.

Pisec knjige o kosovskem vprašanju Branko Horvat sodi, da sta v času sprejemanja resolucije obstajala dva scenarija glede prihodnosti Kosova. Po prvem bi Kosovo postalo republika, če bi bila na njem močna komunistična organizacija in močan razmah partizanskega gibanja. Drugi scenarij je predvideval federacijo, v katero bi bila vključena tudi Albanija – in v tem primeru bi Kosovo pripadlo k republiki Albaniji. Tako pa je zgodovina ubrala tretjo smer: Kosovo je postalo avtonomna pokrajina v sklopu republike Srbije.

To se je zgodilo po koncu vojaške uprave leta 1945, po zadužitvi upora dela albanskih mobilizirancev. Junija 1945 je novoizvoljeni narodnoosvobodilni odbor Kosova in Metohije sklenil, da se pokrajina kot avtonomna enota vključi v republiko Srbijo. S tem sklepom je bil tako rekoč »uradno« anuliran sklep bujanske konference o združitvi Kosova z Albanijo.

Dejansko je bila odločitev konference v Bujanu razveljavljena že poprej. CK KPJ je leta 1944 že po bujanski konferenci in po sklepih AVNOJ v posebnem pismu oblastnemu komiteju partije za Kosovo in Metohijo zagotovil pravico Albancev do samoodločbe v okviru nove Jugoslavije. Glede težnje o priključitvi k Albaniji pa obstaja nekaj dokumentov in izjav Tita. Bistvo stališča KPJ je bilo, da ne gre že v teku vojne postavljati vprašanja priključitve Kosova, ker bi to pomenilo samo korist za okupatorja. Zato je pglavitna naloga boj proti okupatorju, po zmagi pa bodo osvobojeni narodi lahko urejali vsa nerešena vprašanja.

Značilno je, da pisec Albanskega dnevnika hkrati, ko ugotavlja široko razprostranjene težnje albanskega ljudstva po združitvi z Jugoslavijo, po drugi strani piše, da so z Albanci malo govorili o Kosovu. Kot sam pravi, to niti ni bilo potrebno, ker je bilo že pred prihodom vojaške misije mnogo stvari urejenih. Pri tem omenja dopisovanje med CK Jugoslavije in Albanije in Miladinom Popovićem. Dizdarević omenja tudi izjavo Tita dvema albanskima vojaškima poveljniko-

ma med njunim obiskom pri vrhovnem štabu NOV Jugoslavije. Po trditvi Stojnića naj bi Tito dejal, da ne gre niti pomišljati, da bi Jugoslavija izgubila dele svojega ozemlja, pa torej tudi Kosovo. Kosmet mora obvezno ostati integralni del nove Jugoslavije (Albanski dnevnik, str. 45).

Sodeč po tem, kako pisec kritičnega prikaza Dizdarevićeve knjige ocenjuje tudi posamezne povojne dejavnosti, ki so kakorkoli povezane z Albanijo, bi kazalo verjeti, da je postal ena izmed žrtev tako imenovanega albanskega sindroma, o katerem sam pravi, da »z majhnimi prekinitvami traja v jugoslovansko-albanskih odnosih že od leta 1941«. Odtod njegov sum o tem, zakaj so jugoslovanski časopisi tako na široko – predvsem pa pozitivno (!) – pisali o sestanku pomočnikov zunanjih ministrov balkanskih držav v Tirani januarja 1988. Šlo je, tako poudarja dr. Miljanović, zgolj za rutinski zbor, ki je bil »predvsem v funkciji državnih interesov Albanije.« Tiranski sestanek kot izraz sodelovanja balkanskih držav je bil verjetno v interesu vseh teh držav, ne samo albanske. V čigavem interesu pa je bil pred tem beograjski sestanek zunanjih ministrov balkanskih držav? Vrh tega pa dr. Miljanović žuga tudi jugoslovanskim državnim organom samim, češ, zakaj niso iz pisanja o rutinskem sestanku v Tirani »izvlekli« sklepe, da je bil ta sestanek – ne več ne manj kot v funkciji trenutnih velikodržavnih interesov Albanije. Kakšni naj bi bili ti interesi, pa dr. Miljanović ne pove.

Na tanek led pa je speljal samega sebe, ko je avtorja »Albanskega dnevnika« napadel, češ, kako to, da ni vojaška misija v Albaniji namenjala nikakršne pozornosti pripadnikom jugoslovanskih narodnih manjšin v Albaniji in njihovem položaju. Huduje se, ker ni podatkov o tem, koliko so bili Črnogorci, Makedonci, Srbi, Muslimani zastopani v albanskem osvobodilnem gibanju. Pisec kritike brž nastopi s sumom, da je bila v Albaniji morda že takrat sprejeta odločitev »o totalni denacionalizaciji in asimilaciji pripadnikov jugoslovanskih nacionalnih manjšin«, se pravi, da so Albanci že med vojno naklepali tisto, česar ni bila sposobna uresničiti niti »osmanlijska« Turčija v nekaj stoletjih.

Ko dr. Miljanović kritizira vojno misijo, ker se v tistih nekaj mesecih bivanja v Albaniji (in to v času vojne) ni zanimala za manjšine in štela med albanskimi partizani pripadnike jugoslovanskih manjšin, pa hkrati povsem prezre dejstvo, da se vsa srbska republiška in tudi jugoslovanska vodstva ne le med vojno, pač pa tudi v letih po njej, niso kaj prida zanimala za manjšine ne le v Albaniji, pač pa tudi drugod. Če ni znano, koliko Srbov ali Črnogorcev je bilo med albanskimi partizani, pa lahko povemo, da je v Sloveniji dobro znano, koliko Slovencev je bilo v albanski narodnoosvobodilni vojski. Bilo jih je za dobro četo, vsi so zbežali iz italijanske okupatorske vojske in nekateri so bili deležni tudi albanskih vojaških odlikovanj. Po vojni pa so edinole Makedonci poskrbeli za svojo manjšino v vaseh okoli Korače in vse do leta 1948 pošiljali tja svoje učitelje.

No, če je upravičena marsikatera kritika na rovaš mlačne politike Jugoslavije do njenih manjšin, pa gre vsekakor daleč čez razumno mero trditev dr. Miljanovića, da jugoslovanska diplomacija leta 1988 »podpisuje dokument, s katerim se uzakonja pravica vsake balkanske države, da negira obstoj nacionalnih manjšin na svojem ozemlju.« Ali je morda načrt srbskega vodstva o razselitvi 100.000 Albancev s Kosova posledica takega dokumenta?

Na mnoge druge pripombe in trditve kritika Miljanovića se skorajda ne bi imelo smisla odzivati s preveliko resnostjo. Vsa sreča za Albance, da ni prišel med vojno za šefa jugoslovanske vojne misije človek, ki bi se ravnal po naukih dr. Miljanovića. Ta bi sodelovanje ostro pogojeval s tem, da Albanci »razčistijo« s hegemonistično indoktrinacijo, sodelovanje pa bi bilo strogo vezano na stopnjo

takega albanskega razčiščenja. Jugoslovansko vodstvo pa ne le, da ni šlo po naukih dr. Miljanovića, temveč je po vojni nudilo Albaniji celo »nesebično« gospodarsko pomoč. Ne glede na to, da gospodarski zakoni mednarodnega sodelovanja ne poznajo pojma »nesebičnost«, pač pa edinole obojestranske koristi, ne gre odnosov z Albanijo zreducirati na nekaj številčk podarjenih tankov in na železniško progo Titograd–Skadar. Tisti, ki jo je gradil, bi moral (podobno kot za mnogotero drugo zgrešeno investicijo v državi) najprej izračunati njeno zajamčeno rentabilnost – in če se račun ne bi izšel, pustiti, naj še naprej raste trava med Titogradom in Skadrom, ne pa obsojati Albanijo, da sprejema naša darila.

Nemogoče je, da se ne bi čudili Miljanovićevega začudenju, kako je mogoče še leta 1988 meniti, da je bil nekdo nekoč razkrinkan kot trockist. Podobno kot Albanec Zai Fundo je bilo tudi v Jugoslaviji (da ne govorimo o Sovjetski zvezi – to bi dr. Miljanović vsaj moral vedeti) dosti komunistov razglašenih za trockiste, nekateri so bili tudi streljani.

Zelo naiven postane kritik Albanskega dnevnika, ko sprašuje, zakaj so se jugoslovanski predstavniki Albaniji upirali odstavitvi Envera Hoxhe in če so to ukrepali na svojo roko, ali pa so se posvetovali na najvišjem nivoju v Jugoslaviji. Ali podpreti Envera Hoxho ali ne, nikakor ni bilo v pristojnosti jugoslovanskih predstavnikov v Albaniji. Ta pristojnost je bila v rokah »najvišjega nivoja.«

Dokaz, da gleda dr. Miljanović na celotno zgodovino jugoslovansko-albanskih odnosov že od leta 1941 dalje povsem v skladu s sedanjo velikosrbsko pozicijo, izpričuje njegovo silno zgražanje nad stališči Miladina Popovića, ko je zagovarjal mnenje, da se razširi področje poveljevanja albanskega vrhovnega štaba na Kosovo in Metohijo (samo na enote, sestavljene iz albanskih pripadnikov, op. D.K.), in da je dejansko želel, da se Kosovo priključi k Albaniji. Že prej smo opisali, kako je potekalo reševanje kosovske pripadnosti. Velja pa dodati samo to, da je razprava o tem potekala povsem normalno, med Titom in Miladinom, Tempom in Miladinom, Djilasom in Miladinom ter med vodstvi Jugoslavije in Kosova ter Jugoslavije in Albanije. Miladina Popovića niso po vrnitvi niti obsodili niti »diferencirali«, pač pa so mu dali njegovo prejšnje partijsko funkcijo, dokler ga ni zadela krogla neznanega balista.

Zunaj vsake logike pa je sleherni poskus količkaj resne polemike s stališči, ki jih zagovarja dr. Miljanović, češ, da je bilo vse jugoslovansko-albansko sodelovanje v času NOB dokaz (citiram po izvirniku) »... izuzetno krupnih zabluda jugoslovenskog komunističkog i oslobodilačkog pokreta u odnosu sa albanskim pokretom i albanskom državom«.

V sklop čiste politične fantastike pa vsekakor sodi vprašanje, ki ga dr. Miljanović postavlja na koncu svoje »recenzije« Dizdarevićevega dnevnika: ali gre v Albaniji za resnično socialistično revolucijo in za resnično socialistični razvoj, ali pa gre za gibanje muslimanskega izvora, ki mu je marksizem-leninizem samo maska? Pravi, da gre za gibanje, ki ima za cilj, da z demografsko eksplozijo in ekspanzijo osvoji in albanizira Balkan. Kot zgovoren dokaz taki trditvi jemlje demografsko eksplozijo na Kosovu in pa dejstvo, da »... siromašna Albanija vsaki družini po dvanajstem otroku podarja hišo«, kot je ugotovila – priznано »resnicoljubna« Politika, na katero se sklicuje dr. Miljanović. Pa še en Miljanovićev dokaz o navzočnosti muslimanskega fundamentalizma v Albaniji: Homeinijev iranski režim nikoli javno ne kritizira Albanije, četudi so porušili vse džamije. Mimogrede: dr. Miljanović bi moral vedeti, da Albanija ni nikoli bila povsem muslimanska dežela. Iz Enciklopedije leksikografskega zavoda, knjiga I, bi se lahko poučil, da je bilo v Albaniji – preden jo je Enver Hoxha spremenil v prvo ateistično državo na svetu

– zgolj 65% muslimanov, kar 21% je bilo pravoslavnih in 10% katolikov. Albanski oblastniki pa so prav tako temeljito porušili ali spremenili v muzeje, skladišča in v druge objekte razen muslimanskih džamij tudi pravoslavne in katoliške cerkve. Očitno je sedanji izraelski lobby srbskih oblastnikov, ki vidi v kosovskih albanskih borcih muslimanske fundamentaliste, ki s terorjem ogrožajo Balkan, postal tudi sestavni del pogledov dr. Miljanovića na sodobno albansko politiko.

Res, kar preveč absurdov je nakopičenih na borih sedem in pol straneh »recenzije« o Albanskem dnevniku Nijaza Dizdarevića.